

СТАНОВЛЕННЯ, ДЖЕРЕЛА ТА ГОЛОВНІ РИСИ ДАВНЬОРУСЬКОГО ПРАВА В ОЦІНЦІ І. ФРАНКА

Проаналізовано погляди І.Франка щодо еволюції давньоруського права, характеристики форм та головних рис права Київської Русі. Серед джерел давньоруського права мислитель виділяв звичаєве право, міжнародні договори з греками, княжі устави та церковне законодавство. Незважаючи на те, що при дослідженні найважливіших пам'яток давньоруського права, І.Франко використовував праці відомих істориків, правознавців та літературознавців, його роботи засвідчують наявність власної авторської позиції на процес становлення та розвитку давньоруського права.

Ключові слова: Іван Франко, Київська Русь, давньоруське право.

Постановка проблеми. У науковій спадщині І.Франка фіксуємо ряд праць, у яких вчений більшою або меншою мірою розглядав джерела права, окремі аспекти формування правової системи на різних етапах розвитку українського народу. І.Франко у своїх працях аналізував право періоду Київської Русі, Галицько-Волинської держави, литовсько-руської держави, Речі Посполитої, Козацько-Гетьманської держави, періоду переходу українських земель під владу Австро-Угорської та Російської імперій.

Серед головних джерел права Київської Русі І.Франко виділяв звичаєве право, міжнародні договори з греками, княжі устави. Письменник наголошував на рецепції візантійського права, яка позначилася, головним чином, на церковно-му законодавстві. Аналізуючи тексти міждержавних договорів з Візантією, учений зазначав, що головний зміст цих договорів пов'язаний з правовим становищем руського купецтва у Візантії, торговельними відносинами між двома державами. “Руську Правду” І. Франко визнавав найвидатнішою пам'яткою права Київської Русі. Вчений підкреслював, що у цьому юридичному документі поєднані норми звичаєвого права, князівські постанови, запозичення з інших систем права. “Руську Правду” І. Франко називав “пам'ятником нашого давнього законодавства”.

Ступінь наукової розробки проблеми. Міркування І.Франка щодо давньоруських джерел права ще не були предметом спеціального розгляду істориків права. Справа в тому, що учений характеризував пам'ятки права Київської Русі, переважно, в літературознавчих роботах, до яких не зверталися дослідники правових поглядів письменника. Головними працями І.Франка, у яких виражені його погляди на пам'ятки давньоруського права, були: “[План викладів історії літератури руської. Спеціальні курси. Мотиви]” (1894-1895), “Ukraina irredenta” (1895), “Южно-

русская литература” (1904), “Причинки до критики джерел давньоруських пам'яток” (1907), “Найстарші традиції культурного життя в Південній Русі” (1912). Підкреслимо, що п'ятий розділ великої наукової розвідки І.Франка “Історія української літератури” (1909) називається “Історіографія і право в старій Русі”, а у “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.” (1910) – у розділі IX – “Законодавство і полеміка” – письменник аналізує тексти договорів Русі з греками. У період з 1907 по 1916 роки І.Франко працював над циклом поетичних творів “Студії над найдавнішим київським літописом”, який за своїм характером наближається до наукової розвідки. Реконструюючи текст найстаршого київського літопису у віршованій формі, письменник подав також власні критичні зауваження до його змісту. У студії знайшли відображення міркування вченого щодо укладання міжнародних договорів Київської Русі та ряду інших питань правового характеру, описаних у літописах.

Мета статті полягає в тому, щоб на підставі ґрунтовного аналізу наукових праць І.Франка проаналізувати погляди письменника щодо еволюції давньоруського права, характеристики форм та головних рис права Київської Русі.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях, присвячених історичним джерелам давньоруської держави, І.Франко спирався на праці відомих істориків, правознавців, літературознавців, таких як В.Антонович, М.Владимирський-Буданов, П.Владимиров, М.Грушевський, М.Костомаров, О.Шахматов та ін. Проте, вчений достатньо критично ставився до кожної розвідки, робив власні висновки з визначеної проблеми. Він підкреслював, що історія слов'ян як одного з найбільших угруповань давньоєвропейського населення, яке сформувалось у середині I тис. до н. е., була відображена не тільки в археологічних матеріалах, але і в писемних дже-

релах. Свідчення про слов'янські племена, як вказував письменник, містяться творах римського вченого та державного діяча Плінія Старшого, римського історика Таціта, візантійського історика Прокопія Кесарійського, готського історика Йордана та ін. Вказані джерела І.Франко неодноразово цитував у своїх дослідженнях, що свідчить про широкий діапазон його мислення.

Як відомо, у XVIII ст. німецькі вчені Г.Байєр, Г.Міллер, А.Шлецер сформуливали норманську теорію, в основу якої покладена літописна легенда про варязьке походження династії руських князів. Представники цієї теорії вважали норманів засновниками східнослов'янської державності у IX ст. – Київської Русі. У XIX ст. позиції норманізму були підтримані М.Карамзіним, С.Соловйовим, М.Погодіним. Разом з тим, багато вчених доводили наукову неспроможність норманізму. Серед них – М.Ломоносов, М.Грушевський, М.Владимирський-Буданов. На думку І.Франка, вплив варягів на Русь не був вирішальним, оскільки вони з русинами перебували на одному рівні розвитку. Проте, у своїх оцінках письменник не був категоричним. У дослідженні 1912 р. „Найстарші традиції культурного життя в Південній Русі” він зауважував: „Можна сказати сміло, що вся історична традиція нашої найстарішої літописі аж до оповідання про хрещення Володимира має визначно норманський характер і в значній часті полягає навіть на норманських сагах, а може, навіть на писаних норманських, т.е. шведських, норвезьких, датських і ісландських джерелах. Не можна не бачити норманських впливів на найстарших пам'ятках державного і цивільного права старої Русі, в договорах вони аж занадто виразні, та є вони і в найстаршій редакції „Руської правди” [4, т. 40, с. 375].

Аналізуючи стародавні літописи, І.Франко вказував на те, що до утворення Київської Русі поведінка східних слов'ян регулювалася звичаями, тісно пов'язаними з нормами моралі. Пізніше, зі становленням держави, звичай родового ладу поступово трансформувалися у норми звичаєвого права.

Процес становлення руського права здійснювався у напрямку перетворення звичаїв нормативного характеру на норми звичаєвого права. Як підкреслює І.Терлюк, відомі різні способи трансформації звичаїв у правові норми: мовчазна згода держави, фактичний розгляд справ у судівництві на підставі норм звичаєвого права, закріплення існуючих звичаїв у законі. “Останній шлях формування правової системи є найбільш характерним для Києво-руської держави, основ-

ну частину правових звичаїв якої згодом було зафіксовано у “Руській Правді” та інших ранніх нормативно-правових актах князівського законодавства” [3, с.17-18]. Серед істориків права поширилася думка про те, що в актах князівського законодавства швидше фіксувались норми звичаєвого права, ніж творилися нові, і що “Руська Правда” по-суті є збірником звичаєвого права взагалі. Саме такий напрямок міркувань знаходимо у наукових розвідках І.Франка, присвячених дослідженню давньоруського права.

Першим кодифікованим збірником правових норм Київської Русі була „Руська Правда”. Саме вона поклала початок формуванню інституту права. Варто відзначити, що в 1876 р. І. Франко, як слухач другого семестру літнього півріччя записався на лекцію „Пояснення „Правди руської” (1 година на тиждень) у професора О. Огоновського. Всього на цей курс записалося 11 слухачів, серед яких був і М. Павлик [1, с. 163-164]. І.Франко підкреслював, що звичаєве право, яке регулювало поведінку східних слов'ян, близько середини XI ст. “...було списане під титулом „А се есть Правда руска”.

Ще М.Кравець, описуючи історичні погляди І.Франка, вказав на аналіз письменником цієї найвидатнішої пам'ятки давньоруського права. Вчений зауважував, що І.Франко “прийшов до висновку, що її найдавніша редакція дозволяла криваву помсту. Передбачалась і громадська порука за вбивство або інші злочини. Смертна кара допускалась тільки як приватний акт помсти. Основною формою покарання була грошова кара” [2, с.30].

У дослідженнях письменника зустрічаємо таку характеристику скороченої редакції першого кодифікованого збірника Київської Русі: “Се маленький кодекс із 25 точок, безпідставно приписаний пізніше літописцем Ярославові Мудрому; в самім кодексі нема згади ні про якого князя, ані про князівську владу; приписи регулюють справи убійства (за нього допускається особиста помста або окуп), побиття або покалічення, порушення власності; кари знає лише грошима або худобою. Аж по смерті Ярослава, коли княжа влада значно збільшилася і явилася потреба адміністраційної інтеграції в житті родів, сини Ярослава при участі делегатів від різних верств людності уложили новий, уже значно детальніший кодекс, т[ак] зв[ану] другу редакцію „Правди руської” як доповнення старого кодексу. Головна характеристика цього кодексу, що судові кари в значній мірі йдуть до княжої каси, і уперве появляється уряд т[ак] зв[аного] вирника, немов ексекютора тих кар; його удержання паде на

ту громаду, де він урядує. Правосуддя, хоч ще виконується громадою, робиться вже принципіально атрибутом княжої власті і джерелом князевого доходу” [4, т. 40, с. 94-95].

Важко повірити, що це витяг з літературно-критичної праці І. Франка, а не з дослідження історії українського права. Дивує те, що письменник не тільки був знайомий з текстом найстарішої пам’ятки права Київської Русі, але і аналізує, коментує її зміст нарівні з фахівцем-правознавцем, що вже вкотре підкреслює широту здібностей вченого. Це підтверджують також подальші цитати з „Історії української літератури” І. Франка. Продовжуючи розгляд джерел права Київської Русі, він пише: „Ті закони переписувалися рідко, служили більше нормою для високості кар, ніж нормою для кваліфікації злочинів. Аж десь у XIII віці бачимо вже княжих тіунів, що мають, між іншим, також судейську власть, ведуть досліди за злочинцями і вимірюють кари. Появляється й перший підручник права, уладжений на підставі давніших кодексів, так зване „Мірило праведное”; найстарша його копія, захована до нашого часу, походить із половини XV в., але самі закони, очевидно, давніше і являються дальшим розвитком „Правди руської” в міру комплікації суспільних відносин” [4, т. 40, с. 95]. І. Франко навіть наводить повний текст передмови, розміщеної на початку „Мірила праведного”, яка є, на його думку, досить цікавою. „За сею ніби інструкцією для судді, в якій бачимо вже новіший тип того судді, утворений, зрештою, на підставі старозавітних поглядів, ішло, мабуть, упізнання до людей про важність правосуддя та нарікання на те, що брак правосуддя на Русі був одною з причин її упаду...”, - писав учений [4, т. 40, с. 96].

І. Франко звертав увагу на те, що в „Руській Правді” сільська громада виступає під назвою „вервь” і означає, без сумніву, „...адміністраційну збірну одиницю, розложену на обмеженій території; на се вказувало би слово „вервь” – шнур, яким міряно границі” [4, т.47, с.449].

У статті 1884 р. „Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах” І. Франко визначив цінність „Руської Правди”, заперечуючи обов’язковість і необхідність її вивчення учнями гімназії: „Правда руська” також цікава для лінгвістів якого пам’ятник мови, а для істориків і правників – яко пам’ятник нашого давнього праводавства, – значиться, також не підпадає ніяким способом під обсяг студій гімназійних” [4, т. 26, с. 330]. Про „Руську

Правду” І. Франко читав у „Трьох вступительних преподаваніях” Я. Головацького (1849 р.).

І.Франко був цілком солідарний з М.Грушевським у тому, що політичні порядки і державний устрій південно-руського народу ще до прийняття християнства були на високому ступені розвитку. А запровадження на Русі християнства в другій половині X століття було “не початком, але апогеем політичного розвою старої Русі і початком його розкладу...” [5, с. 97].

Прийняття на Русі християнства І.Франко називав надзвичайно важливою подією. Він наголошував, що саме з введенням християнства церква стала важливим чинником суспільного життя. Відбулось посилення візантійського впливу не тільки на релігійно-культурну сферу, але і на правову. Особливо сильним був вплив візантійського церковного права. У праці 1909 р. „Історія української літератури”, описуючи переклади іноземних творів (переважно грецьких) на Русі, І. Франко вказував на рецепцію візантійського права. „Перекладено що важніше з канонічного права, – підкреслював учений, – отже, не лише тексти основних кодексів того права, такі як апостольські конституції та поучення, як канони вселенських та многих, місцевих соборів, але також такі казуїстики, як Пандект Никона Черногорця, Антіоха Черногорця і Афанасія Схолярія” [4, т. 40, с. 71-72]. Пандектами були збірники моральних приписів, якими керувалися у своїх діях християнські ченці.

Відомо, що візантійський збірник церковних і державних законів – Номоканон (грецьк. „законоправило”) в Київській Русі був дещо видозмінений і перетворений на Кормчу книгу. „В XIII – XIV віках русини перекладають значне гасло грецьких полемічних творів давніших часів, Фотія, Петра Антіохійського, Керулярія, Євфимія Зігабена і інших, – зауважує І. Франко; – їх зводять або в окремі збірники, або в канонічні збірки, звані Кормчими книгами, що різняться від первісних Номоканонів власне впровадженням творів полемічної літератури або виривків із них. Кормчі книги появляються уперве в XIV в.” [4, т. 40, с. 133-134]. Вчений також вказує на той факт, що короткі витяги з Номоканонів і Кормчих книг входили до складу Требників – богослужбових книг, у яких подається опис церковних чинів і молитвословів. Окремі скорочені тексти Номоканонів та Кормчих книг особливо часто друкувалися на українських землях в XVI, XVII століттях.

З 1243 до 1280 рр. київським митрополитом був Кирило II. З метою запобігання безладдя

в богослужінні і в житті духовенства він „... виписав з Болгарії нову повну копію „Номоканона” і скликав перший церковний собор до Володимира. Результатом його було т[ак] зв[вне] „Правило Кирилове”, що пізніше ввійшло в склад „Кормчої книги”. В передмові Кирило вказує на різні непорядки і переступування церковних установ і напоминає духовних відтепер бачніше заховувати ті правила, натякаючи на те, що за їх незаховування впали на Русь усі нещастя як кари Божі” [4, т. 40, с. 205].

У дослідженні „Історія української літератури” (1909 р.) І. Франко, крім робіт істориків літератури, присвячених проблемам пам’яток давньої літератури, використовував також праці фахівців з інших галузей науки. Зокрема, він посилався на монографію відомого російського історика церковного права, професора Московського університету О. Павлова (1832-1898) „Памятники древнерусского канонического права”. І. Франко зауважував, що крім світського законодавства побутують також пам’ятки духового законодавства і канонічного права. „Пам’ятки духовного законодавства, – пише вчений, – впливали з відносин держави до церкви; се були князівські надання різних прав і компетенції на користь церкви та церковної ієрархії; канонічне право вироблялося внутрі самої церковної організації і регулювало відносини вірних до духовенства, нижчого духовенства до вірних і до ієрархії” [4, т. 40, с. 96].

Основою внутрішнього церковного законодавства, як підкреслює вчений, були грецькі номоканони, які грецька церква в IX ст. використовувала у двох редакціях: Івана Схоластика і Фотія. І. Франко писав: „Номоканон Схоластика складався з двох частей: з систематичного витягу правил апостольських і канонів, ухвалених соборами, зведених під 50 титлами, по предметам, із такого ж витягу з світських законів, т[ак] зв[аних] новел Юстиніана, під 85 титлами. Номоканон Фотія називається 14-титульним і складається також із двох частей: в першій у 14 розділах зведено докупи систематичний покажчик правил і до цього пункту додано відсилач на другу часть, а та друга часть містила повні тексти ухвал соборів від найстарших до тих, що були по Івані Схоластиці. Оба сі номоканони були перекладені на слов’янську мову ще в Болгарії...” [337, т. 40, с. 98].

Аналізуючи пам’ятки церковного законодавства, І. Франко зауважував, що за князівських часів на Русі „... приходилося достроювати церковну організацію до місцевих обставин, виявляти сумнівні або суперечні точки грецьких

канонів, і так повстали досить численні канонічні писання старої Русі”. Як наголошував письменник, спочатку ці збірники писались грецькою мовою, оскільки перші київські митрополити (за винятком Іларіона і Кліма Смолятича) були греками. Найстаршим канонічним писанням були „Правила церковні” митрополита Івана II, написані між 1080 і 1089 роками. „Маємо тут інтересні побутові риси староруського життя, констатував Каменяр: - часте ще було двоєженство, чари (за упір в них митрополит велить „яро казнити, но не до смерти убивати ми обрзати сих тьлесе”), жертви криницями, дикі шлюби церковного благословенства і такі ж розводи, в монастирях збиралися світські люди, чоловіки й жінки, на гулятики; на кінці остро забороняється „ни п’яници, ни яра, ни сварника в єврейський сан не привести”; а п’яниць скидати з єврейства, доки не перестануть пити” [337, т. 40, с. 98-99]. І. Франко окремо вказує на пам’ятки канонічного права, які видані спеціально для Русі. Серед них, грамота Германа-патріарха до київського митрополита Кирила I про те, щоб не висвячувати боярських чи княжих невільників на священників аж поки пан не надасть їм волі; ухвала Володимирського собору 1274 р. про заборону священникам продавати свій сан, а також загальна заборона купувати священство та ігуменство.

Серед джерел давньоруського права, як підкреслював письменник, важливе місце займали також церковні устава князів Володимира Святославовича та Ярослава Володимировича (X – XI ст.ст.). Ці законодавчі акти встановлювали правові основи співвідношення світської та церковної влад. Вони містили норми, які регулювання сімейно-шлюбні відносини, а також злочини проти церкви, моральності і сім’ї. В уставах визначалась юрисдикція церковних органів і судів. І. Франко наголошував, що після запровадження на Русі християнства, церква, наслідуючи грецькі традиції, домагається для себе значної компетенції у судочинстві. „І ось у першій відомій нам пам’ятці південноруського законодавства, в так званім „Уставі святого князя Володимира”, бачимо запевнені значні користі християнській ієрархії”, - зауважував вчений.

Уставом князя Володимира на користь церкви, як вказував І. Франко, було віддано десятю частину надходжень від княжих, торговельних, судових зборів і мита, врожаю і приплоду домашніх тварин і птиці. Він писав, що норми вказаного уставу регулювали передачу під юрисдикцію церкви широкого обсягу справ: „... розводи, спори за придане, перелюбство, умикання дівчат,

свари між мужем і жінкою за масток, відьмування, чародійство та ворожба, отруєння та покусання, викопування мерців, скотоложство, трачення дітей і поганські молитви... За ущерблення тих прав духовних устав Володимира грозить своїм наступникам і їх урядникам прокляттям отців сімох соборів” [4, т. 40, с. 96-97].

Розглядаючи та аналізуючи князівські устава, І. Франко припускав наявність фальсифікацій у сфері передачі світською владою повноважень на користь церкви. Він писав: „Духовенство пізніших часів, борючися за розширення своєї компетенції, фальшувало надання найстарших князів, аби доказати, що такі широкі права мала церкв і ерархія від самого заведення християнства” [4, т. 40, с. 96-97].

І. Франко вказував на ще один устав на користь церкви – устав князя Ярослава Володимировича, який був ще кориснішим для духовенства, ніж законодавчий акт Володимира Святославовича. „... Але сей устав, по новішим дослідям являється радше *ritum desiderium* (благочестивим бажанням (лат.)) якоїсь часті ієрархії, ніж обов’язковим законом, бо признає духовенству такі широкі привілеї і користі, яких воно фактично ані за часів Ярослава, ані пізніше не мало”. – зауважував письменник [4, т. 41, с. 216].

Наголошуючи на його фальсифікації, І. Франко писав, що „устав розрізняє виразно вищі верстви від нижчих в списках бояр і менших бояр і просту чадь; він накладає винуватцям кари для покривдженого, для митрополита і для князя, узурпує собі суд за крадіж, убійства, за блуд і п’янство – загалом, устав зовсім-зовсім курйозний. Маємо його в двох редакціях – північній, просторій, і південній – короткий і значно скромніший і покладає великі кари лише на тих бояр, що дають розводи подружжям, самі живуть „во браць блудном”, лишаячи їм, одначе, по зложенні церковної кари апеляцію до світського суду. Прості люди такого права не мають, і єпископ може карати їх...” [4, т. 40, с. 97]. Доказом щодо вигадки таких положень І. Франко називає грамоту князя Ростислава Мстиславовича Смоленського другої половини XII ст., у якій чітко окреслена компетенція судів у XII ст. Характеризуючи названі пам’ятки церковного права, І. Франко не називає авторів, на праці яких він опирався. Вже упорядники 40-го тому 50-титомного зібрання праць вченого у коментарях називають дослідження російського історика Є.Голубинського (1834-1912) „История русской церкви” 1901 р.

У розвідці “Із лектури наших предків XI в.” І.Франко проаналізував збірник князя Святосла-

ва 1076 р., у якому вміщене “Слово некоего отца къ сыну своему”, складене на основі візантійського твору імператора Василя “Поучення, дані синові його Льву”. “Се просторе поучення важне тим, - зазначав письменник, - що в часті послужило взірцем до поучення Володимира Мономаха своїм дітям і являється немов кодексом життєвої мудрості і практичної моралі для чоловіка вищої верстви того часу” [5, с.100].

Зі вказаного джерела І.Франко процитував також уривок, яким характеризується ставлення наших предків до князівської влади, а також обов’язки громадян щодо глави держави: “Князя бійся всею силою своєю, бо страх перед ним не єсть погуба душі, але власне з того навчишся і Бога боятися. Маловаження властей, се маловаження самого Бога; хто не боїться законів видимого земного владики, як буде боятися невидимого?” [5, с. 104].

Крім названих пам’яток давньоруського права великий вплив на розвиток державно-правових ідей наступних поколінь справили „Слово про закон і благодать” Митрополита Іларіона (XI ст.), „Повість временних літ” (XII ст.), „Повчання” Володимира Мономаха (XI – XII ст.), „Слово о полку Ігоревім” (1185-1187) та ін. У цих творах філософсько-політичного змісту знаходили відгук найголовніші проблеми доби, проголошувалися ідеї необхідності утвердження могутності Київської Русі, авторитету церкви, збереження єдності держави, обмеження свавілля князів. У своїх дослідженнях І. Франко неодноразово аналізував тексти цих пам’яток стародавньої літератури. Звичайно, більшою мірою, вони цікавили його саме як історика літератури, але безумовно, що вони також впливали і на його правові погляди.

Висновки. Отже, І.Франко наголошував, що право Київської Русі сформувалось на основі звичаїв східнослов’янських племен. Серед джерел давньоруського права вчений також виділяв міжнародні договори, князівське законодавство, “Руську Правду”, канонічне право. Аналізуючи джерела давньоруського права, І.Франко вказував на те, що розвиток права на Русі відбувся у напрямку нормативного закріплення звичаєвих традицій східнослов’янських племен. Мислитель сприймав вітчизняне право як частину культури українського народу, як певну історичну категорію, тісно пов’язану з процесом державотворення. Учений розглядав зміст міжнародно-правових договорів Київської Русі з Візантією, аналізував окремі положення “Руської Правди”. Запозичене візантійське право, на думку І.Франка, збагатило національне давньоукраїнське право.

Серед джерел права Київської держави учений звертав увагу на церковні князівські устави. І.Франко також зауважував, що після розпаду Київської Русі, подальший розвиток давньоруської правової системи відбувався у Галицько-Волинській державі.

Список літератури

1. Горак Р. Іван Франко / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів : Вид. Центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – Кн. 4 : Університет. – 472 с.

2. Кравець М. М. Іван Франко – історик України / М. М. Кравець. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 204 с.

3. Терлюк І. Я. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII століття : навч. посіб. з історії держави і права України / І. Я. Терлюк. – Л., 2003. – 156 с.

4. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко / Редкол. : С. П. Кирилюк (голова) та ін. – К. : Наук.думка, 1976-1986. – Поклики на це видання в тексті в квадратних дужках : перша цифра означає том; друга – сторінку.

5. Франко І. Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до зібрання творів у 50 т. / Іван Франко / Упоряд. : З. Т. Франко та ін. – Л : Каменярь, 2001. – 434 с.

6. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2001.

7. Хачатуров Р. Л. Становление права (на материале Киевской Руси) / Р. Л. Хачатуров. – Тбилиси : Изд-во Тбилис. ун-та, 1988. – С. 90–120.

8. Хрестоматія з історії держави і права України : У 2 т. / В. Д. Гончаренко та ін. – К. : Ін Юре. – 1997. – Т. 1. – С. 23–25.

Стаття надійшла до редколегії 29 квітня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифораком.

О.В. Bunchuk

I. FRANKO'S EVALUATION OF DEVELOPMENT, ORIGIN AND PECULIARITIES OF THE OLD RUSSIAN LAW

Summary

The scientist studied evolution of the old Russian law, described forms and peculiarities of the Kievan Rus law. According to I. Franko sources of old Russian law were customary law, treaties with the Greeks, the Dukes' regulations as well as church and monastic rules.

Key words: Ivan Franko, Kievan Rus, Russian law.

О.В. Бунчук

СТАНОВЛЕНИЕ, ИСТОЧНИКИ И ГЛАВНЫЕ ЧЕРТЫ ДРЕВНЕРУССКОГО ПРАВА В ОЦЕНКЕ И. ФРАНКО

Аннотация

Проанализировано взгляды И. Франко на эволюцию древнерусского права, характеристику форм и главных черт права Киевской Руси. Среди источников древнерусского права мыслитель выделял обычное право, международные договоры с греками, княжеские уставы и церковное законодательство.

Ключевые слова: И. Франко, Киевская Русь, древнерусское право.